

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ
УКРАЇНИ

КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ І ЕКОНОМІКИ СПОРТУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістра
за спеціальністю 017 Фізична культура і спорт
освітньою програмою «Менеджмент у спорті»

на тему: **«ЕКОЛОГІЗАЦІЯ У ПРАКТИЦІ РАЦІОНАЛІЗАЦІЇ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ ПОЛОЖЕНЬ
КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СПОРТУ»**

здобувача вищої освіти
другого (магістерського) рівня
Сінченка Кирила Андрійовича

Науковий керівник: Циганенко О.І.
Доктор медичних наук, професор
Склярова Н.А.
Старший викладач

Рецензент: Щербашин Я.С.
Кандидат наук з фізичного виховання і
спорт, доцент

Рекомендовано до захисту на засіданні
кафедри (протокол № _ від ____ 20__ р.)

Завідувач кафедри: Мічуда Ю.П.
Доктор наук з фізичного виховання і спорту,
професор

(підпис)

Київ – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАУКОВОГО ОБГРУНТУВАННЯ ПЛАНУВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ В ГАЛУЗІ СПОРТУ ЯК ВАЖЛИВОГО НАПРЯМКУ ДОСЯГНЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ПИРОДОКОРИСТУВАННЯ.....	8
1.1. Екологізація спорту як основа для досягнення раціонального природокористування як важливої складової виконання концепції сталого розвитку спорту.....	8
1.2 Теоретичні основи наукового обґрунтування планування проведення екологізації в галузі спорту, в тому числі на спортивних об'єктах.....	11
1.3 Теоретичні основи проведення соціально – просвітницького (соціально – педагогічного) тренінгу для формування активної соціальної позиції стосовно проведення екологізації.....	13
1.4 Екологічне оподаткування як цінова вартість проведення екологізації.....	22
Висновки до розділу I.....	30
РОЗДІЛ II. МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	31
2.1 Методи досліджень.....	31
2.2 Організація досліджень.....	33
РОЗДІЛ III. ДОСЛІДЖЕННЯ З НАУКОВОГО ОБГРУНТУВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ПЛАНУВАННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ НА СПОРТИВНИХ ОБ'ЄКТАХ.....	34

3.1. Наукове обґрунтування методології розробки планів з проведення екологізації на спортивних об'єктах.....	34
3.2 Розробка програми проведення соціально – просвітницького (соціально-педагогічного) тренінгу з формування правильної, активної позиції до проведення екологізації на спортивних об'єктах для досягнення раціонального природокористування.....	40
Висновки до розділу III.....	42
РОЗДІЛ IV.АНАЛІЗ ТА ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕНЬ	46
ВИСНОВКИ.....	48
ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51

ВСТУП

Актуальність. Екологізацію визначають як процес впровадження на всіх рівнях положень та принципів екології в усі сфери життєдіяльності сучасного суспільства та їх розповсюдження і на наступні покоління людської цивілізації, як важливий шлях до досягнення раціонального природокористування.

Екологізація суспільства та всієї його життєдіяльності є одним з фундаментальних положень екології та неоекології, її розглядають в сучасних екологічних науках як один з основних механізмів переходу до суспільства сталого розвитку. Саме це і визначає актуальність проведення екологізації [1-3,5,6,10-12,15,16,22].

Екологізація відповідної галузі є невід'ємною, фундаментальною складовою наукових напрямків всіх галузевих екологій, в тому числі і такої нової екологічної науки як екологія спорту. В принципі, екологізацію спорту та спортивної діяльності можна розглядати і як проблематику таких спеціальних екологічних наук як екологія людини та медична екологія [2,6,10,11,15,22,24].

В свою чергу, екологізацію спорту можна визначити як процес впровадження принципів і положень екології та відповідно і екології спорту в спортивну галузь. Вона повинна стати науковою основою (базою) природоохоронної діяльності у галузі спорту. Екологізація спортивної галузі у практичному відношенні може проводитися на різних рівнях: глобальному, державному, регіональному та об'єктовому [14,24].

Однак ще не розроблені положення методології проведення екологізації спортивних об'єктів, що робить таку розробку актуальною та своєчасною.

Мета роботи – на основі теоретичного аналізу наукової та науково-методичної літератури та інших джерел інформації визначити методологію проведення екологізації спортивних об'єктів для досягнення раціонального природокористування.

Завдання:

1. Вивчити і проаналізувати теоретичні положення проведення екологізації в тому числі на спортивних об'єктах для досягнення раціонального природокористування як важливої складової виконання положень концепції раціонального природокористування.
2. Вивчити і проаналізувати теоретичні положення проведення соціально – просвітницького (соціально – педагогічного) тренінгу.
3. Визначити підходи та розробити методологію проведення соціально-просвітницького тренінгу з формування правильної, активної позиції до проведення екологізації на спортивних об'єктах для планування екологізації та досягнення раціонального природокористування як важливої складової положень концепції сталого розвитку спорту.
4. Розробити практичні рекомендації щодо планування проведення екологізації спортивних об'єктів для досягнення раціонального природокористування.

Об'єкт – планування проведення екологізації на спортивних об'єктах для досягнення раціонального природокористування та формування правильної активної позиції до її проведення.

Предмет дослідження – методологія планування з проведення екологізації спортивних об'єктів для досягнення раціонального природокористування та методологія формування правильної активної позиції до її проведення.

Методи дослідження.

1. Теоретичний аналіз наукової літератури.
2. Анкетно – опитувальні методи.
3. Методи статистичної обробки інформації.

Наукова новизна полягає у тому що вперше розроблені наукові методологічні основи проведення екологізації на спортивних об'єктах з формуванням активної особистої позиції у осіб, які займаються спортивною діяльністю стосовно проведення екологізації.

Практичне значення полягає у тому що розроблена для практичного використання методологія проведення планування проведення екологізації на спортивних об'єктах з формуванням активної позиції осіб, які займаються спортивною діяльністю стосовно проведення екологізації.

Мета роботи – розробка методологічних підходів до проведення раціонального використання природних ресурсів на спортивних об'єктах.

Завдання:

1. Проведення аналізу наукової, науково – методичної літератури та інших джерел інформації стосовно раціонального, збалансованого використання природних ресурсів в спортивній галузі.
2. Визначити пріоритетні природні ресурси для заходів з раціонального, збалансованого їх використання на спортивних об'єктах.
3. Розробка методологічних підходів до раціонального, збалансованого використання природних ресурсів на спортивних об'єктах.

Предмет дослідження – процес розвитку підходів до раціонального, використання природних ресурсів на спортивних об'єктах як важливого шляху до виконання положень концепції сталого розвитку в галузі спорту.

Об'єкт дослідження – визначення та розробка шляхів до раціонального використання природних ресурсів на спортивних об'єктах.

Наукова новизна – наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше комплексно були визначені конкретні шляхи до раціонального використання природних ресурсів на споривних об'єктах як важливого шляху до виконання положень концепції сталого розвитку.

Теоретична значимість – виявлення та формування основних методологічних підходів до раціонального використання природних ресурсів на спортивних об'єктах як важливого шляху до виконання положень концепції сталого розвитку.

Практична значимість – практична значимість роботи полягає в тому, що розроблені методологічні підходи до раціонального природокористування на спортивних об'єктах можуть бути реалізовані на практиці.

Методи дослідження – використані методи теоретичного аналізу наукової літератури (емпіричний рівень дослідження): абстрагування, аналіз, синтез, узагальнення.

Структура та обсяг роботи – робота виконана на 63 сторінках друкованого тексту і складатися з вступу, 4 розділів, висновків, практичних рекомендацій та списку літератури, який включає 101 джерело.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАУКОВОГО ОБГРУНТУВАННЯ ПЛАНУВАННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ В ГАЛУЗІ СПОРТУ ЯК ШЛЯХУ ДО ДОСЯГНЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ.

1.1 Екологізація спорту як основа для досягнення раціонального природокористування як важливої складової виконання положень концепції сталого розвитку спорту

Екологізацію спорту визначають як процес розвитку природоохоронної діяльності у галузі спорту з досягненням раціонального природокористування, яке в свою чергу є важливою складовою виконання положень концепції сталого розвитку в спорті

Екологізація спорту з досягненням раціонального природокористування передбачає такі основні напрямки (шляхи):

- поєднання галузевих інтересів спорту як галузі з інтересами по збереженню природи та довкілля;
- екологічну освіту у сфері спорту;
- максимальне збереження природних ресурсів в процесі спортивної діяльності;
- раціональне природокористування при будівництві та експлуатації спортивних комплексів та споруд;
- екологічну безпеку у сфері спорту як для природи так і для людини.

Взагалі ідею охорони природи висловив вперше Жан Жак Руссо, але загальне визнання вона отримала після 1-го Міжнародного з'їзду з охорони природи, який відбувся в 1913 році в Швейцарії. У 1980 році на пленарному

засіданні ООН була прийнята світова «Хартія охорони природи та природних ресурсів», що стала документом світового значення та основою для запровадження положень раціонального природокористування.

У наш час під охороною природного навколишнього середовища з раціональним використанням природних ресурсів розуміють систему наукових знань та практичних підходів до раціонального використання природних ресурсів, захисту та інспектуванню стану навколишнього природного середовища від антропогенної деградації та збереження видів флори та фауни від знищення.

Концепція охорони природи та раціонального використання її ресурсів, яка вже набула рівня світової стратегії, включає в себе такі основні положення: збереження природного різноманіття рослин, тварин та інших організмів, тривале збереження генетичної інформації у формі кріобанків, реінтродукцію рослин та тварин у місцях їх попереднього мешкання, заповідну справу, і особливо акцентується потреба у проведенні на міжнародному рівні ефективної природоохоронної діяльності.

Природоохоронну діяльність з раціональним використанням природних ресурсів визначають як напрямок загальної діяльності сучасного суспільства, який спрямований на збереження якісного навколишнього середовища, живої природи та забезпечення екологічної безпеки як для природи так і для людини. Основна вимога до проведення природоохоронної діяльності – досягнення її максимальної ефективності за рахунок комплексності у проведенні природоохоронних заходів.

Природоохоронна діяльність базується на положеннях раціонального природокористування, а також положеннях екологічної безпеки як для природи, так і людини, природоохоронного інспектування. Важливим

положенням природоохоронної діяльності є як врахування галузевих особливостей її проведення, так і значення у відповідній галузі.

В організації Об'єднаних Націй створена «Програма ООН з навколишнього середовища» (ЮНЕП), яка спрямована на розробку та реалізацію заходів, які зорієнтовані на охорону навколишнього середовища та природоохоронну діяльність, на раціональне використання природних ресурсів.

Спорт, як галузь, яка може негативно впливати на навколишнє середовище та живу природу, є споживачем природних ресурсів також потрапляє до сфери діяльності ЮНЕП. Тому ЮНЕП розробляє заходи, що спрямовані на екологізацію спорту, на раціональне використання природних ресурсів. Екологізація спорту з раціональним використання природних ресурсів стала генеральною лінією реалізації природоохоронної діяльності в галузі спорту, в роботі МОК, міжнародних, національних, регіональних спортивних організацій, в роботі НОК України.

Екологізацію спорту визначають як постійно діючий, комплексний, системний процес впровадження положень та принципів екології до практики всієї спортивної діяльності, будівництва та експлуатації спортивних об'єктів (спортивних споруд та комплексів, спортивних парків тощо), виробництв товарів спортивного призначення, спортивних послуг (як сфери послуг), використання в спортивній галузі екологічно безпечних технологій, проведення освітніх екологічних заходів.

Необхідно відмітити, що проведення екологізації відповідної галузі є характерною рисою всіх галузевих екологій (будівельної екології, агроекології тощо), в тому числі відповідно і екології спорту.

При організації та проведенні процесу екологізації спорту, як сфери людської діяльності, насамперед необхідно враховувати світовий досвід,

який базується на використанні принципів відновлювального, енергоефективного, еколого-економічно збалансованого використання ресурсів, в тому числі при будівництві та експлуатації спортивних комплексів і споруд, що отримав визначення як «екологічний баланс». Його положення включають максимальне зменшення навантажень на навколишнє середовище, раціональне використання земель під забудову та експлуатацію, низьке енерго та ресурсоспоживання, ефективну експлуатацію комплексів та споруд, використання екологічних матеріалів, максимальне збереження природного видового складу та різноманіття рослин, тварин та інших організмів.

1.2 Теоретичні основи проведення екологізації в галузі спорту, в тому числі на спортивних об'єктах.

Проведений аналіз наукової, науково - методичної літератури, а також інших джерел інформації показав, що екологізацію розглядають як одну з найактуальніших проблем сьогодення, як один з основних механізмів становлення суспільства сталого розвитку, а дослідження з проблем екологізації підпадають і під напрямок – фундаментальні дослідження (дослідження фундаментального характеру) [1-3,5,6,10-12,16,20,22].

Екологізація як процес на сьогодення охоплює насамперед галузі виробництва (промисловість, сільське господарство, енергетична галузь). Серед сфери обслуговування в плані масштабів проведення екологізації виділяються туристична галузь, галузь освіти, стосовно яких є вже достатньо багато наукових та науково-методичних публікацій, матеріалів у засобах масової інформації (ЗМІ), Інтернеті тощо. При цьому екологізація почала охоплювати і інші галузі сфери обслуговування [2,3,5,6,11,15,16,20].

До таких галузей необхідно віднести і галузь спорту.

Однак поки що мало наукових розробок стосовно планування екологізації на спортивних об'єктах і крім того у них не передбачено формування активної позиції стосовно її проведення у осіб, які займаються спортивною діяльністю [24].

Взагалі більшість літератури з формування активної позиції та мотивації у галузі спорту присвячена вирішенню питань тренувально-змагального процесу [28-63].

При плануванні основними об'єктами екологізації в спорті повинні стати спортивні центри з їх зеленими зонами та спортивні парки. Крім того, до поняття екологізація спорту відносять і екологізацію підприємств, які займаються випуском продукції для спортивної галузі, і які можуть виступати у ролі достатньо суттєвих забруднювачів довкілля.

Пріоритетним напрямом в екологізації спорту повинні стати охорона довкілля насамперед стосовно живої природи, так як спортивна галузь відносно мало впливає у порівнянні з промисловою, аграрною та енергетичною галузями на стан забруднення основних об'єктів довкілля (атмосферне повітря, вода водойм, ґрунт). Проте суттєво може впливати на стан живої природи, як безпосередньо на території спортивних об'єктів так і на прилеглих до нього територіях. Особливо це стосується спортивних комплексів (насамперед гірськолижних), які розташовані в гірській місцевості за умов нестійких до антропогенного впливу гірських екосистем і в яких культивуються зимові види спорт. І до цього ще й додаємо, що все це відбувається за умов глобальної зміни клімату. В Україні ці положення стосуються у першу чергу гірських екосистем Українських Карпат з їх складною геологічною будовою та рельєфом, і з розташованими у їх межах гірськолижними комплексами. Що потребує для вирішення проблем

використання положень як екосистематології так і геоєкології, а також інших екологічних наук.

1.3 Теоретичні основи проведення соціально – просвітницького (соціально-педагогічного) тренінгу для формування активної соціальної позиції стосовно проведення екологізації.

Соціально-педагогічний (соціально – просвітницький) тренінг розглядається як форма інтерактивного навчання. Особливість інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес здійснюється за умови постійної, активної взаємодії усіх його членів. Мета інтерактивного процесу – зміна та покращання моделей поведінки учасників. Аналізуючи свої реакції та реакції партнера, учасник змінює свою модель поведінки та усвідомлено засвоює її, що дозволяє говорити про інтерактивні методи не тільки як про процес навчання, а й виховання. Інтерактивний процес – це не просто навчальне заняття на заздалегідь задану тему, це розгортання «самого життя», де учасники «проживають» конкретну подію, що спланована, структурована, концентрована. Все відбувається «тут і зараз». При цьому, кожна методика, що використовується, спрямована на виконання певної функції, а її вплив на учасників може бути різним, часто непередбаченим. Саме тому одна з основних вимог при використанні інтерактивних методів – власна участь тренера в групових інтерактивних заняттях [3,5,25].

Німецький дослідник Г. Гудіоніс, який протягом багатьох років займався розробкою інтерактивних методів навчання, вважає, що «кожний, хто має певний досвід щодо тренінгу в різних групах, знає, що ігри та вправи – це інструменти, які можна використовувати досить невміло, неефективно, а іноді з шкідливими наслідками. Саме тому вирішальна умова використання інтерактивних методик – власний досвід участі в груповій динаміці з

самопізнання». Однією з ефективних форм інтерактивного навчання є тренінг [25].

Зараз термін «тренінг» використовується для позначення широкого кола методик, які базуються на різноманітних теоретичних принципах. Єдиної класифікації поняття не існує. Виділяють тренінги, спрямовані на розвиток навичок саморегуляції, комунікативні тренінги, тренінгові підходи, що стимулюють особистісний ріст, навчальні тренінги. Відомий вітчизняний дослідник групової соціально-педагогічної роботи В. Сидоров стверджує, що у вітчизняній та зарубіжній літературі поняття «тренінг» використовується у двох значеннях: вузькому та широкому. У вузькому розумінні тренінг трактується як специфічна – освітня – форма групової роботи. Керуючись таким підходом, Р. Баклі та Дж. Кейпл визначають тренінг як сплановані та систематичні зусилля щодо модифікації чи розвитку знань, умінь, установок людини засобами навчання, аби добитись ефективного виконання одного чи декількох видів діяльності. Разом з тим, науковці додають, що тренінг спрямований на те, щоб дати людині можливість отримати знання і навички, які необхідні для виконання конкретного завдання чи роботи [3,5,25].

У широкому розумінні поняття «тренінг» застосовується до всіх форм і напрямків групової роботи (тренінг особистісного зростання, тренінг вирішення конфліктів, соціально-педагогічний тренінг і та ін.). У «Великому тлумачному психологічному словнику» подається таке визначення тренінгу: «Тренінг – це будь-яка навчальна програма або набір процедур, розроблених для того, щоб в результаті їх здійснення був одержаний кінцевий продукт у вигляді організму, здатного на деяку певну реакцію (реакції) або участь в складній діяльності, яка вимагає певних умінь». Це дуже широке визначення, яке охоплює не тільки людину, а і будь-яке навчання. Головна думка цього визначення полягає в тому, що тренінг – це тренування, напрацювання

навиків і умінь. Інше визначення тренінгу дав Ю.Н. Смелянов: «Тренінг – це група методів розвитку здібностей до навчання і оволодіння будь-яким складним видом діяльності, зокрема спілкуванням». І.В. Вачков пропонує таке робоче визначення тренінгу: «Сукупність активних методів практичної психології, які використовуються з метою формування навичок самопізнання і саморозвитку» [25].

Рушійні сили соціального навчання на тренінгу – це власний досвід підлітків; досвід інших учасників; соціального переконання; зворотній психологічний зв'язок; отримання порівняльної інформації зі спостережень за іншими. Підсумовуючи теоретичні основи тренінгу, зауважимо, що неоднозначність теоретичних засад призводить до широкого тлумачення самого поняття тренінгу у сучасній психолого-педагогічній та соціально-педагогічній практиці [3,25].

Особливості тренінгової форми навчання. Головна особливість тренінгу – відчуття на власному досвіді нових ідей, одна з умов розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців. Навчання у формі тренінгових занять є незвичною, нетрадиційною формою і досить складною технологічною структурою, реалізація якої педагогом-тренером створює умови для багаторівневої комунікації між усіма учасниками. Це відбувається за умови побудови освітнього процесу на основі навчання шляхом використання конкретного досвіду, розробленого американським дослідником Д. Колбом. Він розглядав процес взаємодії в навчанні як послідовну зміну чотирьох фаз: – конкретного досвіду – передбачається, що ведучий групи створює умови для набуття чи актуалізації учасниками конкретного досвіду на основі вже існуючого; – рефлексивного спостереження – створюються умови для аналізу набутого досвіду, обговорення спостережень, пов'язаних з його отриманням; – абстрактної

концептуалізації – здійснюється співвідношення власних висновків та умовиводів, зроблених на попередньому етапі, з науковими теоріями, які мають відношення до основного змісту навчальної програми. Важливо, щоб ці теорії доповнювали чи по-своєму трактували результати, отримані учасниками; – активне експериментування – відбувається перевірка на практиці сформульованих гіпотез, використання отриманої раніше інформації [25].

Стиль проведення та спосіб організації тренінгу має бути зорієнтований на створення сприятливої психологічної атмосфери та поваги до думки кожного учасника. Це обумовлено тим, що зміст цього процесу, методи і характер взаємодії між учасниками принципово змінюється. Тому в контексті використання інтерактивні навчальні технології варто розглядати в єдності та взаємодії трьох компонентів: когнітивного, емоційного, мотиваційно-поведінкового [25].

Когнітивний компонент тренінгу – це, насамперед, наявність необхідної інформації стосовно певної проблеми, так звана первинна інформація, що дозволяє охарактеризувати досвід особистості.

Емоційний компонент тренінгу відображає переживання та почуття людини стосовно інформації, яка задіяна у попередньому компоненті. Власне емоційний компонент тренінгу значною мірою впливає на наступний мотиваційно-поведінковий, який визначає місце проблеми в індивідуальній ієрархії цінностей, особливості мотивації, поведінки та вибору [25].

В рамках цих рис існує велика кількість модифікацій конкретних форм тренінгів, які суттєво відрізняються між собою за цілою низкою ознак:

1) тренінг як своєрідна форма дресури, при якій за допомогою жорстких маніпулятивних прийомів при позитивному підкріпленні формуються зміни в

поведінці, а при негативному підкріпленні «стираються» шкідливі, не потрібні, на думку ведучого звички;

2) тренінг як тренування, в результаті якого відбувається формування та відпрацювання вмінь і навичок ефективної поведінки;

3) тренінг як форма інтерактивного навчання, метою якого є передача знань, а також розвиток певних умінь і навичок;

4) тренінг як метод створення умов для саморозкриття учасників і самостійного пошуку способів розв'язання власних психологічних проблем [25].

Різне розуміння змісту тренінгу знаходить своє відображення і в різноманітності назв спеціалістів, які проводять тренінг: ведучий, керівник, директор групи, тренер, експерт, фасилітатор тощо. Спеціаліст, який проводить заняття в інтерактивній формі називається тренером. Тренінговий процес реалізується в межах тісно пов'язаних між собою компонентів, що складають схему педагогічної взаємодії, запропонованої В.Д. Веблером [25]. Мета. Метою соціально-педагогічної, соціально-просвітницької роботи є інформування. Тренінг виступає інструментом такої роботи, спрямованої на розв'язання конкретних питань [25].

Метою просвітницького тренінгу є підвищення рівня інформованості щодо виниклої проблеми, зміна ставлення до проблеми, формування позитивної мотивації, вироблення та розвиток навичок адаптивної поведінки [25].

Зміст тренінгу визначається із заявленої мети та цільової групи. Метод. Під методом тренінгу розуміють метод навчання, тобто обмежений рамковими умовами спосіб реалізації мети тренінгу через взаємодію суб'єктів освітньої діяльності [25].

Рамкові умови. Для ефективного тренінгового процесу слід враховувати організаційні моменти: стан приміщення, підбір необхідного роздаткового матеріалу, час початку та закінчення, тривалість тренінгу [25].

Учасники. Визначається цільова група, на яку спрямовано тренінг. Саме від цільової групи залежить мета, визначається зміст тренінгового процесу, відповідно до якого добирають методи тренінгу [25].

Педагог - тренер. Фахівець, від уміння і кваліфікації якого залежить успіх тренінгового процесу [25].

Відмінності соціально-педагогічного (соціально – просвітницького) тренінгу та традиційних форм навчання.

Слово «тренінг» походить від англійського «to train», що означає «навчати, тренувати, дресирувати». Тренінг – це одночасно: – цікавий процес пізнання себе та інших; – спілкування; – ефективна форма опанування знань; – інструмент для формування умінь і навичок; – форма розширення досвіду [25].

Під час тренінгу створюється неформальне, невимушене спілкування, яке відкриває перед групою безліч варіантів розвитку та розв'язання проблеми, заради якої вона зібралася. Як правило, учасники в захваті від тренінгових методів, тому що ці методи роблять процес навчання цікавим, не обтяжливим. Тренінг і традиційні форми навчання мають суттєві відмінності. Традиційне навчання більш орієнтоване на правильну відповідь, і за своєю суттю є формою передачі інформації та засвоєння знань [25].

Натомість тренінг, перш за все, орієнтований на запитання та пошук. На відміну від традиційних тренінгові форми навчання повністю охоплюють весь потенціал людини: рівень та обсяг її компетентності (соціальної, емоційної та інтелектуальної), самостійність, здатність до прийняття рішень, до взаємодії тощо [25].

Звичайно, традиційна форма передачі знань не є сама по собі чимось негативним, проте у світі швидких змін і безперервного старіння знань традиційна форма навчання має звужені рамки застосування. Так само, як і будь-яке навчальне заняття, тренінг має певну мету.

Нею можуть бути [25]:

- інформування та набуття учасниками тренінгу нових професійних навичок та умінь;
- опанування нових технологій у професійній сфері; – зменшення чогось небажаного (проявів поведінки, стилю неефективного спілкування, особливостей реагування тощо);
- зміна погляду на проблему; – зміна погляду на процес навчання, аби зрозуміти, що він може давати наснагу та задоволення;
- підвищення здатності учасників до позитивного ставлення до себе та життя;
- пошук ефективних шляхів розв'язання поставлених проблем завдяки об'єднанню в тренінговій роботі різних спеціалістів, представників різних відомств, які впливають на розв'язання цих проблем;
- активізація громадськості щодо розв'язання актуальних проблем; – здобуття альтернативної громадянської освіти.

У тренінгу широко використовуються методи, спрямовані на стимуляцію взаємодії учасників. Усі вони об'єднуються під назвою «інтерактивні техніки» і забезпечують взаємодію та власну активність учасників під час динамічного навчального процесу. Інтер (лат. *inter*) – префікс, що означає перебування поміж чимось, кимось; актив (лат. *actus*) – приводжу в рух; інтерактивний – рух, що відбувається між об'єктами: зовнішніми – між окремими людьми, внутрішніми – рух, активність, яка відбувається в самій людині і яка призводить до змін її поглядів, думок, поведінки тощо [25].

Отже, тренінг – це [5,25]:

- група, яка допомагає стати кожному її учаснику більш компетентним; – процес, під час якого учасники вступають у взаємодію;
- процес, у центрі якого є проблема та її розуміння учасниками групи, а не компетентність ведучого щодо зазначеної проблеми;
- навчання, під час якого активність учасників вища, ніж активність ведучого;
- навчання, яке дає учасникам задоволення, активізує їх, стимулює інтерес до пізнання;
- навчання, результат якого досягається у взаємодії всіх учасників тренінгу;
- відкриття учасниками в собі нових можливостей, відчуття того, що вони знають і вміють більше, ніж до цього часу думали про себе;
- можливість відкриття інших людей, навчання через взаємодію з ними, розуміння того, на що здатні люди, від яких раніше не очікувалося нічого цікавого;
- можливість у безпечних, з одного боку, трохи штучних, а з іншого – наближених до реальності умовах взаємодії з іншими людьми досягти бажаних змін.

Використання соціально-педагогічного (соціально – просвітницького) тренінгу в роботі соціального педагога. Значення тренінгу як особливого явища у світі психотерапії, психокорекції та прикладної психології постійно зростає, оскільки ефективність тренінгів різних напрямків порівняно з іншими підходами навчання і вдосконалення вже доведена практично. Як у психології чи психотерапії, так і у практичній соціальній роботі тренінг може проводитися як для окремої особи (що буває дуже рідко), так і для групи людей [25].

Вважається, що групова форма роботи є більш ефективною, ніж індивідуальна [25].

Переваги групової форми роботи полягають [25]:

1. Досвід перебування у спеціально організованих групах може допомогти у вирішенні проблем, які виникають при міжособистісній взаємодії.
2. Можливість отримати зворотний зв'язок, розуміння і підтримку від інших членів групи, які мають схожі проблеми або досвід і здатні завдяки цьому суттєво допомогти.
3. У групі можна бути не тільки учасником подій, але і глядачем.
4. Група може сприяти особистісному росту, підвищенню самооцінки, кваліфікації, набуттю нових навичок.
5. Групова форма роботи має економічні переваги для учасників. Метод тренінгу є достатньо ефективним при роботі з різними категоріями клієнтів соціальної роботи.

Також тренінг ефективно застосовується в соціальній сфері під час надання соціальної допомоги. Соціальна допомога має два провідних напрями – це превенція (попередження, профілактика) та інтервенція (подолання, корекція, реабілітація). Серед технологій соціальнопедагогічної діяльності у даному виді допомоги, особливе місце займають тренінгові методики навчання. Тут застосовують соціально-просвітницькі (тренінги з пропаганди здорового способі життя) та соціально-профілактичні тренінги: тренінг резистентності (стійкості) до негативного соціального впливу; тренінг асертивності або афективно-ціннісного навчання; тренінг формування життєвих навичок – найважливіших соціальних умінь особистості. Виходячи з визначення тренінгів, можна припустити, що соціальний працівник у своїй практичній діяльності може застосовувати їх та деякі психотерапевтичні методики, бо він має право проводити освітню та

соціальнопедагогічну діяльність, сприяти всебічній соціалізації та інтеграції клієнта соціальної роботи у групу, общину, суспільство [25].

Тренінги можуть бути особливо корисними при роботі соціального працівника з людьми з особливими потребами, молоддю, дітьми, підлітками з девіантною поведінкою, жертвами насилля, людьми, які потрапили у складні життєві ситуації [25].

Наприклад, молодь із особливими потребами через складне соціальнопсихологічне становище вимагає особливої уваги з боку соціальних працівників, соціальних педагогів та психологів через недостатньо сформований світогляд, самооцінку, рівень домагань та ставлення до 20 навколишнього світу. Тому дуже важливо звертати особливу увагу на всебічний гармонійний розвиток особистості такої молодої людини. Якщо ж спостерігаються певні порушення випадкового або патологічного характеру, їх необхідно виявити якомога раніше і виправити з найменшою шкодою для психіки з тим, щоб попередити дисгармонію особистості з навколишнім світом чи із самим собою, що може призвести до девіантної чи делінквентної поведінки, асоціальних вчинків або суїцидальних намірів [25].

Саме у цьому і полягає перевага тренінгів та методів психотерапії загалом порівняно з іншими методами та технологіями роботи насаперед з молоддю з її особливими потребами, які широко застосовуються у практиці соціальної та соціально-просвітньої роботи. Тому важливим є виявлення розповсюдженості стресів та конфліктів у молодіжному середовищі, а також необхідності проведення тренінгових вправ [25].

1.4 Екологічне оподаткування як цінова вартість проведення екологізації

Проведення екологізації потребує певних коштів. Тому для проведення екологізації в основному залучаються кошти з так званого екологічного оподаткування, яке відрзняється в різних країнах світу.

Так європейське екологічне оподаткування ЄС це складна система з різного роду податкових платежів, механізмів торгівлі квотами на викиди і низки як податкових так і не податкових стимулів. Значне місце в цій системі екологічного оподаткування займає запровадження раціонального користування природними ресурсами, насамперед енергетичними.

В результаті більшість європейських суб'єктів господарювання сплачує екологічні податки у першу чергу за використання енергетичних продуктів (ресурсів), що не є достатнім для збереження доброго стану довкілля .

В Україні на відміну від країн ЄС, основний акцент застосування екологічного податку спрямований не на оподаткування енергоносіїв як в країнах ЄС, а на контроль забруднення, що не дає відповіді про безпосередній негативний вплив забруднювачів, у першу чергу атмосферного повітря, на довкілля, насамперед на живу природу.

Тому сучасна світова тенденція екологічного оподаткування почала спрямовуватися на впровадження нової моделі екологічного оподаткування, а саме на екологічному оподаткуванні негативного впливу суб'єктів господарювання на довкілля, насамперед на живу природу.

Особливо ця модель підходить до об'єктів спортивної галузі, які не є значними забруднювачами довкілля та великими споживачами природних ресурсів, однак при наявності значних територій на спортивних об'єктах (великі за територією спортивні парки, гірськолижні комплекси тощо) можуть суттєво впливати на екологічний стан довкілля.

Широка реалізація на практиці цієї моделі екологічного оподаткування є тільки питанням часу і тому до цього треба готуватися з відбором методів

оцінки впливу об'єктів господарювання на довкілля, насамперед на живу природу.

В цьому пані для оцінки впливу на стан довкілля, на живу природу для визначення величини екологічного оподаткування в галузі спорту може бути використана біоіндикація (екобіодіагностика) стану екосистем зелених зон спортивних комплексів та екосистем спортивних парків.

Екобіодіагностика – виявлення причин, ознак, чинників змін навколишнього середовища на основі використання біоіндикаторів і включає біоіндикацію (в екології - екобіоіндикацію) та біотестування (в екології - екобіотестування), які розглядаються в екології у якості екологічних методів досліджень [8,9].

Екобіодіагностика, в свою чергу, використовується у такому напрямку екологічних досліджень як екодіагностика, під якою розуміють визначення ознак, які характеризують екологічний стан навколишнього середовища, організмів, екосистем, біоценозів, біогеоценозів та ландшафтів і яку широко застосовують при проведенні екологічного моніторингу [3,4,6,9 -11,17,9].

Проведений аналіз наукової, науково – методичної літератури та інших джерел інформації показав, що найбільше біоіндикацію (екобіоіндикацію) як метод досліджень використовують на практиці для екологічної оцінки стану основних об'єктів довкілля: атмосферного повітря, води водойм та ґрунтів. Проте метод біоіндикації може використовуватися і для екологічної оцінки територій, стану такого основного елементу біосфери як екосистеми, в тому числі і відносно антропогенних екосистем до яких відносяться екосистеми парків категорії спеціальні (зоопарки, меморіальні парки, спортивні парки тощо) [3,4,6,9-11,17,19,30].

Взагалі необхідно відмітити, що екологічні методи оцінки довкілля в тому числі і на основі біоіндикаторів мають значні перспективи

використання за умов складної екологічної ситуації у світі, особливо в містах - мегаполісах, вказане стосується і спортивної галузі [12,22,31,32].

В екодіагностиці при проведенні біодіагностики виділяють два основні напрямки використання біоіндикації (екобіоіндикації) як методу (методів) [4,6,17,30]:

- визначення екологічного стану основних об'єктів довкілля (атмосферне повітря, вода водойм, ґрунти);
- визначення екологічного стану територій і відповідно розташованих на них екосистем.

Основним завданням екобіоіндикації як методу досліджень є розробка методів і критеріїв, які могли б адекватно відображати рівень впливу екологічних факторів довкілля з урахуванням комплексного характеру дії екологічних чинників на основні об'єкти довкілля і діагностувати ранні стадії порушення в найбільш чутливих компонентах екологічних угруповань насамперед в екосистемах [4,6,17,30].

Екобіоіндикація, як і моніторинг, здійснюється на різних рівнях організації біосфери: макромолекули, клітини, органу, організму, популяції, екосистеми. Очевидно, що складність живої матерії і характер її взаємодії і зовнішніми екологічними факторами зростає в міру підвищення рівня організації. У цьому процесі екобіоіндикація на нижчих рівнях організації повинна діалектично включатися в проведення екобіоіндикації на більш високих рівнях, де вона постає в новій якості. Вона може служити для пояснення динаміки змін більш високоорганізованої системи та систем [4,6,17,30].

Вважається, що використання методів екобіоіндикації дозволяє вирішувати задачі екологічного моніторингу в тих випадках, коли сукупність факторів тиску на екосистеми важко або незручно вимірювати

безпосередньо іншими методами. На жаль, сучасна практика біоіндикації носить значною мірою феноменологічний характер, виражений в спільному викладі помічених дослідником фактів поведінки різних видів організмів у конкретних умовах середовища [4,6,13,15,17,30].

Іноді ці описи супроводжуються не завжди обґрунтованими висновками. Висновки носять суто оціночний характер (типу "добре / погано", "чисто / брудно" тощо.), які засновані на чисто візуальних методах порівняння або використання недостатньо достовірних індексів. Найчастіше такий "прогноз" робиться, коли "суспільна" думка по кінцевому результату оцінки якості екосистеми вже заздалегідь відома. Наприклад, за прямими або непрямими параметрами середовища. В результаті цього, роль біоіндикації виявилася зведеною до наступної сукупності дій, технологічно збігається з екологічним моніторингом [4,6,13,15]

У рідкісних випадках робляться практичні спроби оцінити лімітуючий рівень розглянутого фактора, тобто виконати так званий "аналіз біологічно значимих навантажень". І тільки у виняткових випадках виконується власне операція "позначки", коли з використанням біоіндикаторних показників прогноуються невідомі фактори середовища і оцінюється їх значущість для всієї екосистеми в найближчому і віддаленому майбутньому. З нечисленних прикладів організації комплексних гідроекологічних екобіоіндикаційних досліджень, за результатами яких був сформований комплекс науково - обґрунтованих природоохоронних рішень та заходів, можна навести як приклад роботи з оцінки екологічного стану озера Синевір [17].

Значною мірою теоретична і практична складність робіт в області екобіоіндикації може бути пов'язана з об'єктивними методологічними труднощами відображення і моделювання предметної області [4,6,15,13].

Оцінка антропогенного впливу на біотичні компоненти екосистем багато в чому ускладнюється просторово - часовою диференціацією видової структури, тому що ценопопуляції одного і того ж виду, що входять в різні співтовариства організмів, характеризуються різними екологічними умовами проживання та їх реакції на дію фактори можуть істотно відрізнятися. У видів зі слабо вираженими механізмами популяційного гомеостазу ці реакції завжди досить контрастно виражаються в зниженні фізіологічної стійкості частини особин до дії антропогенних факторів і, в кінцевому рахунку, в порушенні процесів репродукції. Однак для більшості видів реагування на будь який вплив (якщо, зрозуміло, він не носить катастрофічний характер) принципово не відрізняється від вироблених в ході еволюції тривіальних реакцій на коливні зміни середовища [4,6,13,15].

У процесі адаптації екосистеми (біоценозу, біогеоценозу) до мінливих умов включаються компенсаційні механізми і, при помірних впливах, в популяціях виробляється деякий середній, генетично обумовлений рівень інтенсивності відтворення за рахунок "перерозподілу факторів смертності". І тільки в тому випадку, коли тиск факторів довкілля виводить екосистему за рамки природної мінливості, відбувається порушення динамічної стабілізації популяційних зв'язків, змінюється генетичний склад і йде придушення найбільш генералізованої властивості популяції - процесу їх відтворення [2,4,13,14].

Необхідною умовою для виявлення якісних порушень біотичних процесів, що відбуваються в екосистемах під впливом факторів довкілля, є знання діапазонів природної мінливості біоценозів, тобто побудова просторового стану популяцій. У зв'язку з цим виникає необхідність визначення тих параметрів, які дозволять із заданою подробицею і точністю оцінити стан біоценозу, вичленувати зміни, викликані дією антропогенних

факторів, і отримати необхідну і достатню інформацію для прогнозу можливих змін стану екосистеми. Однак для отримання такого "динамічно достатнього опису" необхідні знання "правил" внутрішнього перетворення популяцій в результаті дії будь-яких чинників. Але не можна сформулювати ці "правила" до тих пір, поки не буде визначений ряд необхідних і достатніх параметрів опису стану популяцій, досить чутливих, інформативних і які мають достатню селективність у межах поставленої мети та задач [2,4,13-15].

Щодо до терміну – благополучно, то справа йде з описовим поясненням термінів. Наприклад, згідно з визначенням Н.Ф. Реймерса: «Біоіндикатор: група особин одного виду або співтовариство, за наявності стану і поведінки, наявності благополуччя яких судять про зміни у середовищі» [8,9,10].

Безумовно, об'єктивні факти свідчать про існування тісного впливу факторів середовища на біотичні процеси (щільність популяцій, динаміку видової структури, поведінкові особливості). Такі фактори середовища, як світло, температура, водний режим, біогенні елементи (макро- і мікроелементи), солоність і інші мають функціональну важливість для організмів на всіх основних етапах життєвого циклу. Однак можна використовувати зворотну закономірність і судити, наприклад, за видовим складом організмів про тип фізичного середовища. Тому біоіндикація це визначення біологічно значимих навантажень на основі реакцій на них живих організмів і їх спільнот [8,9,10].

Істотні методологічні труднощі біоіндикації виникають і при оцінці стану екосистеми по співвідношенню видів в конкретній екосистемі з використанням вибіркового методу. Якщо виходити з розуміння популяції, як сукупності особин, то інформація, яку ми отримали, не може бути

екстрапольована за межі часового періоду або станції (полігону), на якому здійснено вибірка. Необхідно отримати інформацію про форму розподілу ймовірностей знаходження особин у тій чи іншій точці простору екосистеми. Виходячи із знайденого закону розподілу, можна розрахувати число необхідних проб, які забезпечують задану точність інтерполяції. Такий підхід можливий для оцінки стану популяцій на невеликих площах, наприклад, в невеликих замкнутих мілководних водоймах. Для великих водойм кількість вибірок обмежується часом, за які можна зробити проби в подібних умовах (наприклад, навіть протягом доби може відбутися перерозподіл планктонних особин) [2,8,9,13-15,16].

Таким чином, біоіндикацію можна визначити як сукупність методів і критеріїв, призначених для пошуку інформативних компонентів екосистем, які могли б адекватно відображати рівень впливу середовища, включаючи комплексний характер дії негативних екологічних чинників з урахуванням явищ синергізму діючих факторів; діагностувати ранні порушення в найбільш чутливих компонентах біотичних угруповань і оцінювати їх значущість для всієї екосистеми в найближчому і віддаленому майбутньому [8,9,13-15].

З точки зору математики поставлена задача біоіндикації в реальних умовах відноситься до класу складних формалізованих задач, оскільки характеризується такими особливостями [8,9]:

- істотною багатомірністю факторів середовища і вимірюваних параметрів екосистем;
- сильним взаємозв'язком всього комплексу виміряних змінних, що утруднює виділення в чистому вигляді функціональних зв'язків двох індивідуальних показників;
- нестандартністю більшої частини інформації про об'єкти та середовище;

- трудомісткістю проведення всього комплексу вимірювань в єдиних координатах простору і часу, в результаті чого оброблювані дані можуть мати пропуски.

У зв'язку з цим, знаходження адекватного зв'язку індикаторів і індикативних факторів є типовою математичною операцією з "розмитими" множинами, а отже можуть характеризуватися певною невизначеністю (стохастичністю) [8,9,24,25].

У той же час, на цей момент склалися умови, що дозволяють подолати деяку математичну «ущербність» біоіндикації. Сформовані банки багаторічних даних за спостереженнями за природними екосистемами [24,25].

Так розроблено та апробовано ряд методів та математичних моделей інтегральної оцінки стану складних систем різного типу, що дозволяють, за термінологією «здійснювати пошук детермінації і розпізнавання образів у багатовимірному просторі екологічних факторів для виділення кордонів між областями нормального і порушеного функціонування екосистем» [9,24,25].

Розвиваються апаратні і програмні інформаційні комп'ютерні технології, що дозволяють аналізувати необхідні масиви екологічних даних. Існує величезний обсяг неформальних знань високо кваліфікованих фахівців, частково сконцентрований у методичних розробках [24,25].

Висновки до розділу I.

1. Розглянуті та проаналізовані теоретичні основи проведення екологізації в тому числі на спортивних об'єктах.
2. Розглянуті та проаналізовані теоретичні основи проведення соціально – просвітницького тренінгу для формування активної соціальної позиції.

3. Соціально-просвітницький тренінг можна розглядати як перспективний підхід до формування активної позиції стосовно екологізації спортивних об'єктів.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИ І ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Методи дослідження. У ході проведення досліджень відповідно до поставлених задач нами були використані наступні методи:

- аналіз спеціальної науково-методичної літератури та інформаційних джерел;
- метод системного аналізу;
- соціологічні методи (анкетне опитування);
- методи математичної статистики.

2.1.1. Аналіз спеціальної науково-методичної літератури.

Використовуючи аналіз, синтез, узагальнення й порівняння, ми обробляли викладені в науковій літературі, документальних і методичних джерелах теоретичні положення екологічної моделі сприяння фізичної активності.

Разом з тим визначили методологію, уточнили теоретичні передумови проведення дослідження, сформулювали мету і завдання дослідження. На першому етапі дослідження застосовувався аналіз літературних джерел та інформації з мережі Internet з метою вивчення проблеми, визначення мети і завдань дослідження, актуальності та новизни теми.

За допомогою теоретичного аналізу були визначені актуальність проблеми, розглянуті існуючі дані, погляди, підходи щодо результатів наукових досліджень у напрямі управління процесом підтримки сталого та здорового мікрокліматичного середовища як стратегії контролю мікроклімату у приміщеннях для занять організованою руховою активністю.

Робота зі спеціальною науково-методичною літературою передбачала:

- складання бібліографії, реферування, конспектування, анотування, цитування;
- огляд отриманого літературного матеріалу та його критичний аналіз.

Робота з інформаційними джерелами включала:

- пошук веб-сайтів; веб-сторінок;
- аналітика отриманого матеріалу (відбір, групування, аналіз).

2.1.2. Метод системного аналізу. Цінність системного підходу полягає в тому, що розгляд категорій системного аналізу створює основу для логічного і послідовного підходу до проблеми прийняття рішень. Ефективність вирішення проблем за допомогою системного аналізу визначається структурою розв'язуваних проблем.

Нами використовувалася методика, запропонована Квейдом:

- постановка завдання - включає визначення проблеми, виявлення цілей і визначення кордонів завдання;
- пошук - включає збір відомостей і визначення альтернативних засобів досягнення цілей;
- тлумачення - побудова моделі і її використання;
- реалізація - агрегування кращої альтернативи або курсу дій;
- підтвердження - експериментальна перевірка рішення.

Отримані у ході використання даного наукового методу дані представили структуровану систему результатів дослідження, спрямованих на упорядкування підсумків аналізу спеціальної науково-методичної літератури та інформаційних джерел мережі Інтернет щодо управління процесом підтримки сталого та здорового мікрокліматичного середовища як

стратегії контролю мікроклімату у приміщеннях для занять організованою руховою активністю.

2.1.3. Соціологічні методи дослідження. Соціологічні методи дослідження являються сьогодні одними з найбільш широко використовуваними, популярними та перспективними методами дослідження сучасної педагогіки, які включають в себе: бесіду, анкетування, експертну оцінку, визначення рейтингу, узагальнення незалежних характеристик тощо.

2.1.4. Методи математичної статистики. Аналіз отриманих у ході дослідження даних виконувався нами за допомогою відповідних методів математичної статистики:

- для характеристики результатів соціологічного опитування та експертної оцінки даних нами використовувалась описуюча статистика: обчислення вибіркового середнього арифметичного значення \bar{x} , визначення відносних даних у відсотках (%);

- математична обробка даних проводилася на персональному комп'ютері з використанням програмних пакетів MS Excel XP, Statistica 6.0, розроблених фірмами Microsoft, Statsoft (США).

2.2. Організація досліджень. Дослідження проводились на базі Національного університету фізичного виховання і спорту України.

Організація дослідження включала три етапи:

- перший етап (вересень 2021 – березень 2022 рр.) — аналіз сучасних літературних джерел вітчизняних і зарубіжних авторів, що дозволить оцінити загальний стан проблеми; встановити об'єкт, предмет, мету, завдання

дослідження; визначити програму досліджень; розробити анкети для соціологічного дослідження та здійснити опитування;

– другий етап (квітень 2022 – червень 2022 рр.) — організація та проведення дослідження для отримання нових теоретичних і практичних даних щодо застосування куркуміну як засобу відновлення організму після фізичних навантажень та профілактики фізичного перенапруження;

- третій етап (серпень 2022 – листопад 2022 рр.) – математична обробка даних, формулювання висновків дослідження, розробка практичних рекомендацій, оформлення роботи та її представлення до офіційного захисту.

РОЗДІЛ 3
ДОСЛІДЖЕННЯ З НАУКОВОГО ОБГРУНТУВАННЯ
ПЛАНУВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ НА СПОРТИВНИХ
ОБ'ЄКТАХ

3.1 Наукове обґрунтування розробки планів проведення екологізації на спортивних об'єктах.

Забезпечення екологічної безпеки на спортивних об'єктах повинно поєднуватися з процесом проведення екологізації спортивної галузі на основі чинного екологічного законодавства України.

Так, згідно Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» №2059-VIII від 23.05.2017 р., статті 3 «Сфера застосування оцінки впливу на довкілля», такі об'єкти (сфера туризму, рекреації та спорту), як лижні траси, канатні витяги, канатні дороги з загальною площею об'єкту 5 га і більше та тематичні парки (до категорії яких відносяться і спортивні парки) з площею 1га і більше відносять до другої категорії впливу на довкілля. І відповідно ці об'єкти потребують спеціальних заходів з екологізації, а саме з охорони довкілля зі складанням спеціального звіту з оцінки впливу об'єкта господарювання на довкілля (замість проведення державної екологічної експертизи об'єктів, як це передбачалося раніше).

Процедура оцінки впливу об'єкту господарювання на довкілля передбачає підготовку суб'єктом господарювання звіту з оцінки впливу на довкілля, проведення його громадського обговорення та надання уповноваженим органом мотивованого висновку на оформлений звіт .

При організації проведення обговорення рекомендується враховувати положення документу «Порядок залучення громадськості до обговорення питань щодо прийняття рішень, які можуть впливати на стан довкілля», який був затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 2011 р. №771, положення «Конвенції про доступ до інформації, участі громадськості у процесі прийняття рішень та доступі до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища» (Орхуська конвенція). Конвенція була прийнята на четвертій Конференції міністрів - «Навколишнє середовище для Європи» (Орхус, Данія, 1998 р.) та вступила у дію в 2001 році.

Громадське обговорення звіту повинно базуватися на таких принципах: своєчасності, якості процедури, достатньої підготовленості учасників до проведення, публічності, ясності мети та задач, доступності для присутніх, повноти розгляду, конкуренції позицій, врахування досвіду попередніх обговорень, відкритість до дискусії всіх учасників, спрямованість на якісний результат.

Громадське обговорення звіту може бути доповнене публікаціями (статтями) у ЗМІ, такими як наприклад «Заява про екологічні наслідки діяльності» (ТОВ «ІНКОЛОР УКРАЇНА»; газета «Метро». - 2017р. - №93(496) - С.3) суб'єкта господарювання, де вказується назва, адреса, та загальна площа території об'єкту господарювання, характер та кількість шкідливих викидів до атмосфери, кількість і шляхи утилізації рідких та твердих відходів і в тому числі окремо харчових (при їх наявності), гарантія відшкодування збитків, які були нанесені довкіллю та живій природі суб'єктом господарювання при будівництві та експлуатації об'єктів тощо.

В цілому планування екологізації галузі спорту повинно передбачати такі основні напрями (шляхи) проведення екологічних заходів:

- поєднання галузевих інтересів спортивної діяльності з інтересами збереження доброго стану навколишнього середовища, живої природи та здоров'я людини, в тому числі і спортсменів;
- планування екологізації спорту на всіх рівнях, в тому числі і безпосередньо на спортивних об'єктах;
- розвиток системи екологічної освіти у галузі спорту;
- проведення громадських слуханій (обговорень) з питань екологізації спорту, в тому числі і безпосередньо спортивних об'єктів;
- максимальне збереження природних ресурсів, насамперед живої природи, в процесі спортивної діяльності;
- раціональне природокористування при будівництві та експлуатації спортивних комплексів, при створенні та експлуатації спортивних парків (як одного з видів тематичних, спеціалізованих парків);
- практична реалізація на практиці виконання положень та правил екологічної безпеки у галузі спорту, як для довкілля так і для живої природи і для людини.

Для проведення екологізації спортивного об'єкту попередньо складають план його екологізації (спортивний комплекс, спортивний парк тощо). До планування процесу екологізації повинно входити і визначення переліку заходів з його громадського обговорення (консультацій).

Необхідність проведення екологізації конкретного спортивного об'єкта визначається насамперед його віднесенням згідно законодавчим положенням до другої категорії впливу (дії) на довкілля.

При проведенні планування заходів з екологізації спортивних об'єктів та їх інфраструктури можуть використовуватися два основні види планів (планування): поточний (базовий) та перспективний .

Поточні плани розробляють зазвичай на 3-5 років, щоквартально корегують і щомісячно уточнюють. Перспективні плани розробляють на перспективу (перспективне планування) як продовження у подальшому заходів поточного планування (поточних планів).

Для повноцінного планування проведення екологізації об'єкта та його інфраструктури необхідне системне збирання та аналіз екологічної інформації. Існують два основні напрями збирання екологічної інформації:

- внутрішній – за рахунок власних ресурсів суб'єкта господарювання;
- зовнішній – шляхом збирання інформації з використанням зовнішніх джерел інформації.

Внутрішній напрямок збирання екологічної інформації передбачає насамперед збирання даних стосовно безпосередньо екологічного стану спортивного об'єкту (екологічний стан території, спортивних споруд та інфраструктури спортивного об'єкту тощо) з використанням власних матеріально - технічних та кадрових ресурсів та їх фінансування. У разі потреби для оцінки екологічного стану спортивного об'єкту та його інфраструктури, за умов оплати за рахунок замовника, можуть залучатися і сторонні екологічні організації (фірми), які мають ліцензії на проведення екологічних досліджень.

Зовнішній напрямок збирання екологічної інформації передбачає використання даних державних екологічних інспекцій (екологічний моніторинг стану довкілля), гідрометеорологічної служби тощо.

Існують ще найменше чотири різні, проте взаємодоповнюючі підходи до збирання екологічної інформації:

- первинне дослідження стану довкілля та живої природи, стану здоров'я людини;

- вторинні матеріали: публікації в ЗМІ, в Інтернеті та в науковій і науково-методичній літературі тощо;
- матеріали проведених наукових та науково-практичних заходів – наукових та науково-практичних конференцій, форумів, семінарів тощо;
- неформальні канали – особисте спілкування тощо.

Зібрана екологічна інформація підлягає аналізу в тому числі і з використанням інформаційних комп'ютеризованих систем збирання та аналізу екологічної інформації рівня – професійні [8,9].

Екологічні інформаційні комп'ютеризовані системи (технології комп'ютерного супровіду) професійного рівня повинні відповідати таким основним вимогам:

- мати у комп'ютерній програмі (базі даних) достатню кількість показників, нормативних даних для можливості прийняття користувачем обґрунтованих рішень;
- видавати користувачу об'єктивну, систематизовану, статистично достовірну інформацію;
- мати сервісні послуги для їх поточного обслуговування та в перспективі можливості корекції їх роботи розробником системи, в тому числі і згідно мотивованих побажань користувача;
- надавати можливість до проведення прогнозування екологічної ситуації;
- бути доступними для користувачів за вартістю.

В практичному відношенні планування екологізації спортивного об'єкту та його інфраструктури здійснюється з урахуванням його особливостей: спеціалізація, місце розташування, комунальне забезпечення, наявності у безпосередній близькості джерел забруднення довкілля, кліматичних

особливостей території, наявності біля об'єкту автомагістралей тощо. Це стосується як безпосередньо змісту плану так і тривалості його виконання, послідовності розроблення та безумовно самого процесу організації планування.

При проведенні заходів з екологізації необхідно враховувати і ступінь екологічного ризику та необхідності забезпечення екологічної безпеки на території розташування спортивного об'єкту.

В цілому поточний план екологізації спортивного об'єкту повинен складатися з таких основних розділів:

- визначення мети та задач проведення екологізації;
- відбір та визначення екологічно обґрунтованої стратегії та тактики проведення екологізації;
- розробка та планування бюджету для проведення заходів з екологізації з залученням до роботи відповідних фахівців, насамперед екологічних спеціальностей;
- аналіз передбачуваних обсягів заходів з екологізації та їх матеріально - технічного, кадрового, фінансового та методологічного забезпечення.

Визначення мети та задач екологізації повинно передбачати їх обґрунтування з відбором адекватної стратегії та тактики для їх реалізації на практиці та аналізу попередньо зібраної екологічної інформації. Розробка та планування бюджету повинні базуватися на реальній можливості фінансування всіх передбачених планом заходів з екологізації, можливістю залучення фінансових ресурсів спонсорів тощо.

Перспективні плани екологізації мають таку ж структуру як і поточні. Однак в них ще не передбачається обов'язкова конкретизація реального матеріально - технічного та фінансового забезпечення. Вони складаються на перспективу з можливим забезпеченням фінансування у перспективі.

3.2 Розробка програми проведення соціально-просвітницького (соціально – педагогічного) тренінгу з формування правильної, активної позиції до проведення екологізації на спортивних об'єктах для досягнення раціонального природокористування.

Була проведена розробка моделі (програми) формування правильної поведінки осіб, які займаються екологізацією на спортивних об'єктах. Яка повинна використовуватися додатково до плану екологізації спортивного об'єкту при плануванні організації його екологізації.

Для цього був визначений методологічний підхід до розробки моделі (програми) формування правильної, активної поведінки до необхідності проведення екологізації на спортивних об'єктах.

Підхід базується на використанні як засобу формування підготовленості та готовності до правильної, з активною позицією стосовно проведення екологізації поведінки, шляхом проведення соціально – просвітницького (соціально – педагогічного) тренінгу з застосуванням ролевої гри «Екологізація».

Мета програми з застосуванням соціально-просвітницького тренінгу - формування правильної з активною позицією поведінки до процесу проведення екологізації на спортивних об'єктах.

Теоретично - методична сутність програми з формування правильної, активно поведінки до проведення екологізації на спортивних об'єктах полягає у використанні для цієї мети соціально - просвітницького тренінгу з застосуванням рольової гри «Екологізація».

Практична сутність програми полягає у:

- визнанні особами (учасниками тренінгу) необхідності набуття активної позиції щодо необхідності у проведенні екологізації на спортивних об'єктах;
- визнанні необхідності до проведення оцінки, в тому числі і самооцінки, стану своєї поведінки на ступінь активності відносно проведення екологізації на спортивних об'єктах;
- розумінні необхідності набуття навичок та вміння до застосування на практиці правильної, активної поведінки до проведення екологізації на спортивних об'єктах;
- розумінні необхідності поєднання занять з соціально - просвітницького тренінгу з своєю повсякденною спортивною діяльністю у галузі спорту.

Основні принципи програми полягають у:

- демократичності проведення занять з поважним відношенням як до учасників програми, так і до особи (ведучого, тренера), яка проводить заняття;
- єдності дій ведучого (тренера) та учасників програми при виконанні запланованих завдань;
- наявності у учасників виконання програми безумовного позитивного сприйняття заходів, які виконуються згідно програми;
- обов'язковій оцінці саме вчинків (як позитивних так і негативних) учасника програми стосовно необхідності проведення екологізації на спортивних об'єктах, а не на якостях його особистості;
- цілеспрямованості та реалізмі при виконанні завдань програми.

Основними завданнями програми (моделі) з формування правильної, соціально активної поведінки у осіб, які займаються екологізацією є:

- формування активної життєвої позиції до правильної поведінки з виключенням випадків її порушення;
- формування вміння та навичок до правильної, активної поведінки;
- формування навичок та вміння до запобігання та усунення можливих «зривів» при виконанні завдань програми.

В основі використання методів в соціально - просвітницькому тренінгу лежать методи як надання інформації, так і її наступної реалізації у вигляді набуття теоретичних знань, умінь та навичок.

В програмі (моделі) проведення формування правильної, соціально активної поведінки стосовно проведення екологізації, використовуються такі основні методи інформатики як надання освітньої (навчальної) інформації, так і збирання інформації (відносно інформованості учасників тренінгу) при проведенні соціально - просвітницького тренінгу: метод надання лекційного матеріалу у формі міні лекцій; анкетно - опитувальний метод; тестова методика визначення ступеню правильної поведінки, метод проведення рольової гри; метод самостійного навчання учасників тренінгу.

Взагалі для оцінки ступеню проекологічної поведінки використовується шкала Кемерона Бріка, яка містить 21 пункт опитування. Однак вона не цілеспрямована безпосередньо на проблему екологізації.

Тому для оцінки ступеня соціальної поведінки стосовно екологізації та відношення до занять з її формування була застосована розроблена нами спеціальна тестова методика визначення ступеню правильної поведінки осіб, які займаються екологізацією, з використанням спеціально розробленої нами тест - анкети з бальною оцінкою результатів.

Для цього в тест - анкеті використано три групи критеріїв для оцінки підготовленості та готовності осіб до правильної поведінки: мотиваційні, когнітивні та діяльні.

Мотиваційні критерії визначаються як система усвідомлення особисто набутих потреб до правильної соціально-активної поведінки. Когнітивні критерії підготовленості - як система опанування знань стосовно основних положень правильної соціально-активної поведінки і недопущення її порушень. Діяльні критерії підготовленості становлять собою комплекс особисто набутих способів дій для реалізації на практиці положень правильної соціально-активної поведінки [25].

Анкета опитування містить такі запитання:

1. Чи вважаєте Ви доцільним проведення заходів з екологізації на спортивних об'єктах:

- вважаю дуже доцільним – 1 бал;
- вважаю доцільним – 2 бали;
- не можу визначитися – 3 бали;
- не вважаю доцільним – 4 бали;
- не має ніякого сенсу – 5 балів.

2. Чи вважаєте ви доцільним (мотивованим) впровадження системи економічного управління (додатково до адміністративного) при плануванні та проведенні екологізації на спортивних об'єктах:

- вважаю дуже доцільним – 1 бал;
- вважаю доцільним – 2 бали;
- не можу визначитися – 3 бали;
- не вважаю доцільним – 4 бали;
- не має ніякого сенсу – 5 балів.

3. Чи вважаєте Ви доцільним впровадженням заходів з підвищення особистої активності до проведення заходів з екологізації на спортивних об'єктах:

- вважаю дуже доцільним – 1 бал;
- вважаю доцільним – 2 бали;

- не можу визначитися – 3 бали;
- не вважаю доцільним – 4 бали;
- не має ніякого сенсу – 5 балів.

4. Як Ви відноситеся до необхідності впровадження матеріального заохочення працівників (персоналу) до підвищення особистої активності до проведення екологізації на спортивних об'єктах:

- вважаю дуже доцільним – 1 бал;
- вважаю доцільним – 2 бали;
- не можу визначитися – 3 бали;
- не вважаю доцільним – 4 бали;
- не має ніякого сенсу – 5 балів.

5. Як Ви відноситеся до необхідності впровадження нематеріального (не грошового) заохочення працівників (персоналу) до підвищення їх особистої активності до проведення екологізації на спортивних об'єктах:

- вважаю дуже доцільним – 1 бал;
- вважаю доцільним – 2 бали;
- не можу визначитися – 3 бали;
- не вважаю доцільним – 4 бали;;
- не має ніякого сенсу – 5 балів.

Шкала оцінки результатів анкетного опитування становить: 25-15 балів – низька ступінь особистої активності до проведення екологізації на спортивних об'єктах; 14-10 балів – середня ступінь особистої активності; 9 і нижче балів – висока ступінь особистої активності.

Висновки до розділу III.

1. Основними напрямками екологізації на спортивних об'єктах необхідно визначити поєднання професійних інтересів осіб, які займаються спортивною діяльністю з охороною довкілля та живої природи.
2. Методологія планування повинна носити комплексний характер і враховувати особливості спортивних об'єктів, враховувати різні аспекти екологічної інформації.
3. Дієвим підходом до покращення проведення екологізації на спортивних об'єктах може стати формування соціально – активної поведінки (позиції) до проведення екологізації у осіб, які займаються спортивною діяльністю з застосуванням соціально – просвітницького тренінгу.

РОЗДІЛ 4

АНАЛІЗ ТА ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проведеними дослідження було встановлено, що необхідна екологізація галузі спорту, яка повинна проводитися шляхом планування її впровадження насамперед на конкретних спортивних об'єктах.

При цьому основними напрямками екологізації галузі спорту є поєднання галузевих інтересів спортивної діяльності з інтересами збереження доброго стану довкілля та живої природи, проведення громадських слуханій з питань екологізації спортивної галузі, раціональне використання природних ресурсів, виконання правил екологічної безпеки, а також розвиток екологічної освіти.

Методологія науково – обґрунтованого планування екологізації спортивних об'єктів повинна бути основана на врахуванні категорії їх впливу на стан довкілля та живої природи.

Як показали дослідження перспективним шляхом для підвищення активності соціальної поведінки осіб, які займаються спортивною діяльністю до проблеми екологізації спортивних об'єктів є застосування соціально - просвітницького тренінгу з ролевою грою «Екологізація».

Проведене дослідження з використанням соціально просвітницького тренінгу дозволило підвищити рівень соціальної активності поведінки осіб, які займаються спортивною діяльністю з середнього до високого.

ВИСНОВКИ

1. Основними напрямками екологізації галузі спорту необхідно визначити: поєднання галузевих інтересів спортивної діяльності з інтересами збереження доброго стану довкілля, живої природи та здоров'я людини; планування екологізації спорту на всіх рівнях, в тому числі і безпосередньо на спортивних об'єктах; розвиток системи екологічної освіти у галузі спорту; проведення громадських слуханій (консультацій) з питань екологізації галузі спорту, в тому числі і безпосередньо екологізації спортивних об'єктів; максимальне збереження природних ресурсів в процесі спортивної діяльності, насамперед живої природи; раціональне природокористування при будівництві та експлуатації спортивних об'єктів, виконання правил екологічної безпеки.
2. Методологія планування екологізації спортивних об'єктів повинна бути основана на врахуванні категорії їх впливу на довкілля, на проведенні громадських слуханій (консультацій) стосовно екологічних заходів з їх екологізації, на використанні інформаційних комп'ютеризованих технологіях збору та аналізу екологічної інформації.
3. Для підвищення рівня правильності поведінки (активності поведінки) осіб, які виконують екологізацію стосовно її проведення на спортивних об'єктах необхідно використовувати соціально – просвітницький тренінг з рольовою грою «Екологізація».

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. На спортивних об'єктах доцільно проведення їх екологізації зі складанням відповідних планів її проведення.

2. При проведенні плануванні екологізації спортивних об'єктів доцільно виконання з особами, які задіяні у його проведенні соціально-просвітницького тренінгу з рольовою грою «Екологізація». Це дозволить підвищити рівень правильності особистої поведінки осіб, які проводять екологізацію спортивних об'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айвс, К. Д., Абсон, Д. Дж., фон Верден, Х., Дорнінгер, К., Кланіцкі, К., Фішер, Дж. (2018). Відновлення зв'язку з природою для сталого розвитку. *Наука про стійкість*, 13, 1389–1397. <https://doi.org/10.1007/s11625-018-0542-9>
2. Бартел, С., Белтон, С., Реймонд, К., Джусти, М. (2018). Виховання зв'язку дітей із природою через справжні ситуації: випадок порятунку саламандр у школі. *Frontiers in Psychology*, 9. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00928>
3. Бартон Дж., Брегг Р., Претті Дж., Робертс Дж., Вуд Ч. (2016). Експедиція в дику природу: ефективне втручання в життя для покращення добробуту молодих людей і зв'язку з природою. *Journal of Experiential Education*, 39(1), 59–72. <https://doi.org/10.1177/1053825915626933>
4. Васкес К., Гарсія-Алонсо І., Сіквел М. Дж. та Алсіна А. (2021). Освіта для сталого розвитку в підручниках початкової школи – це освітній підхід, заснований на статистичній та імовірнісній грамотності. *Сталий розвиток*, 13(6), 3115. doi:10.3390/su13063115.
5. Веллс, Н. М., Лекіес, К. (2012). Діти і природа: слідом до екологічного ставлення та поведінки. В І. J. L. Dickinson R. Bonney (Eds.), *Громадянська наука* (стор. 201–213). Ітака, Нью-Йорк: Comstock Publishing Associates.
6. Віноград К. (2016). Навчання під час екологічних криз: що робити вчителям початкових класів? У К. Віноград (Ред.), *Освіта в часи екологічних криз* (с. 3–13). Нью-Йорк, Нью-Йорк: Routledge.
7. Вілсон, Дж., Снелл, К. (2010). «Погано для пінгвінів... тому що їм потрібен лід і з цього, щоб жити»: дослідницьке дослідження екологічних

поглядів, проблем і знань соціально незахищеної молоді. *Journal of Youth Studies*, 13(2), 151–168. <https://doi.org/10.1080/13676260903233704>

8. Вілсон, Р. (2018). *Природа і маленькі діти*. Нью-Йорк, Нью-Йорк: Routledge.

9. Віндгорст Е., Вільямс А. (2015). Зростання природним шляхом: спадок психічного здоров'я ранньої приналежності до природи. *Екопсихологія*, 7(3), 115–125. <https://doi.org/10.1089/eco.2015.0040>

10. Вітберн, Дж., Лінклейтер, В., Абрахамс, В. (2019). Мета-аналіз зв'язку людини з природою та проекологічної поведінки. *Conservation Biology*, 34(1), 180–193. <https://doi.org/10.1111/cobi.13381>

11. Вуд К. Дж., Сміт Н. (2020). Вплив на здоров'я природи та екологічних фізичних вправ протягом усього життя. *International Journal of Environmental Health Research*, 30(2), 226–235.

12. Гастон, К. Дж. (2016). Зникнення досвіду: втрата взаємодії людини та природи. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 14(2), 94–101. <https://doi.org/10.1002/fee.1225>

13. Гебхард У., Неверс П., Біллман-Махеча Е. (2003). Моралізаційні дерева: антропоморфізм та ідентичність у стосунках дітей із природою. В С. Клейтон С. Опотов (Ред.), *Ідентичність і природне середовище* (стор. 91–111). Кембридж, Массачусетс

14. Гігнетт А., Вайт М. П., Пал С., Дженкін Р., Ле Фруа М. (2018). Оцінка програми серфінгу, розробленої для підвищення особистого благополуччя та зв'язку з природним середовищем серед молодих людей групи ризику. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 18(1), 53–69. <https://doi.org/10.1080/14729679.2017.1326829>

15. Грін, М. Сомервіль, М. (2015). Стала освіта: Практика досліджень у початковій школі. *Дослідження в галузі екологічної освіти*, 21(6), 832–845.

16. Грюнвальд, А. (2007) Працюючи над сталим розвитком в умовах невизначеності та неповних знань. Журнал екологічної політики та планування, 9(3), 245-262.
17. Джері М., Юнус М.М. Blended Learning in a Rural Primary School ESL: To Do or Not to Do // International Journal of Research in Learning, Teaching and Education, 2021, vol. 20, № 2, С. 152-173. doi: 10.26803/ijlter.20.2.9. Jonsson, G., Sarri, C., Alerby, E. (2012). 'Too hot for the reindeer' – Voicing Sámi children's visions of the future. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 21(2), 95– 107. <https://doi.org/10.1080/10382046.2012.672668>
18. Джусті, М. (2019). Відносини людини і природи в контексті. Експериментальні, психологічні та контекстуальні аспекти, які формують у дітей бажання захищати природу. PLoS ONE, 14(12), e0225951. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0225951>
19. Еванс Г. В., Отто С., Кайзер Ф. Г. (2018). Витоки екологічної поведінки підлітків у дитинстві. Психологічна наука, 1–9. <https://doi.org/10.1177/0956797617741894>
20. Елліот Е., Тен Ейке К., Чан С., Мюллер У. (2014). Виведення вихованців дитячого садка на природу: документування їхніх досліджень та оцінка впливу на їхню екологічну свідомість. Діти, молодь та довкілля, 24(2), 102–122. <https://doi.org/10.7721/chilyoutenvi.24.2.0102>
21. Ернст Дж., Теймер С. (2011). Оцінка впливу програми екологічної освіти на зв'язок із природою. Дослідження екологічної освіти, 17(5), 577–598. <https://doi.org/10.1080/13504622.2011.565119>
22. Карм Е. (2013). Переосмислення освіти для всіх. Сталий розвиток, 5(8), 3447–3472.

23. Кіупі В. Вулвудіс Н. (2019). Освіта для сталого розвитку: системна основа для зв'язку ЦСР з освітніми результатами. *Сталий розвиток*, 11(21), 6104. doi:10.3390/su11216104.
24. Кларк, А. Т. (2006). Боротьба з міжособистісним стресом і психосоціальне здоров'я серед дітей і підлітків: мета-аналіз. *Journal of Youth and Adolescence*, 35(1), 11–24. <https://doi.org/10.1007/s10964-005-9001-x>
25. Клірі, А., Філдінг, К. С., Мюррей, З., Ройко, А. (2018). Прогнози зв'язку з природою серед міських жителів: Оцінка ролі дитячого та дорослого досвіду природи. *Навколишнє середовище та поведінка*, 52(6), 579–610. <https://doi.org/10.1177/0013916518811431>
26. Кольядо, С., Стаатс, Х., Корраліза, Дж. А. (2013). Відчуття природи в дитячих літніх таборах: афективні, когнітивні та поведінкові наслідки. *Journal of Environmental Psychology*, 33, 37–44. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2012.08.002>
27. Косак, А., Богнер, Ф. Х. (2012). Як одноденна екологічна освітня програма підтримує особистий зв'язок із природою? *Journal of Biological Education (Routledge)*, 46(3), 180–187. <https://doi.org/10.1080/00219266.2011.634016>
28. Ларсон, Л. Р., Щитко, Р., Бауерс, Е. П., Стівенс, Л. Е., Стівенсон, К. Т., Флорйд, М. Ф. (2019). Час на природі, час перед екраном і зв'язок із природою: тривожні тенденції серед сільської молоді? *Навколишнє середовище та поведінка*, 51(8), 966–991. <https://doi.org/10.1177/0013916518806686>
29. Левчик І., Чайковська Г., Янкович О., Кузьма І. та Рожко-Павлишин Т. (2021). Формування у молодших школярів компетентностей сталого розвитку. *Журнал освіти, культури та суспільства*, 12(2), 341–360.

30. Лі К. Дж., Монро М. К. (2019). Вивчення суттєвих психологічних факторів у вихованні надії щодо зміни клімату. Дослідження екологічної освіти, 25(6), 936–954. <https://doi.org/10.1080/13504622.2017.1367916>
31. Лі К. Дж., Монро М. К., Річі Т. (2018). Інтеграція соціальних наукових досліджень для просування сталого розвитку освіти. У W. Leal Filho, R. W. Marans, J. Callewaert (Eds.), Handbook of sustainability and social science research (стор. 45–61). Нью-Йорк, Нью-Йорк: Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1177/0013916517708325>
32. Майклсон В., Кінг Н., Янссен І., Савал С., Пікетт В. (2020). Використання технології електронного екрану та зв'язок із природою у канадських підлітків: дослідження змішаних методів. Канадський журнал громадської охорони здоров'я. <https://doi.org/10.17269/s41997-019-00289-y>
33. Міністерство освіти і науки України (2016). Нова українська школа. Концептуальні основи реформування загальноосвітньої школи. Отримано з <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Book-ENG.pdf>.
34. Монро, М. К., Оксаарт, А. (Ред.). (2015). Південно-східні ліси та зміна клімату: навчальний проект, модуль середньої екологічної освіти (2-е вид.). Гейнсвіль, Флорида; Вашингтон, округ Колумбія: Університет Флориди та Американський лісовий фонд. <https://doi.org/10.1080/13504622.2017.1360842>
35. Мюллер М. М., Калс Е., Панса Р. (2009). Емоційна прихильність підлітків до природи: перехресне дослідження. Journal of Developmental Processes, 4(1), 59–69.
36. Норвуд, М. Ф., Лакхані, А., Фуллагар, С., Мауджеан, А., Даунс, М., Бірн, Дж., ... Кендалл, Е. (2019). Розповідь і систематичний огляд поведінкових, когнітивних і емоційних переваг пасивного впливу природи на

молодих людей: Докази для призначення змін. *Ландшафт і міське планування*, 189, 71–79. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2019.04.007>

37. Оджала, М. (2012). Регулювання занепокоєння, сприяння надії: як діти, підлітки та молоді люди справляються зі зміною клімату? *Міжнародний журнал екологічної та наукової освіти*, 7(4), 537–561.

38. Оджала, М. (2013). Боротьба зі зміною клімату серед підлітків: наслідки для суб'єктивного благополуччя та залучення до навколишнього середовища. *Стійкість*, 5, 2191–2209. <https://doi.org/10.3390/su.5052191>
Ojala, M. (2015). Hope in the face of climate change: Associations with environmental engagement and student perceptions of teachers' emotion communication style and future orientation. *Journal of Environmental Education*, 46(3), 1–16. <https://doi.org/10.1080/00958964.2015.1021662>

39. Організація Об'єднаних Націй. (2018). Перегляд перспектив світової урбанізації за 2018 рік та перегляд перспектив світового населення за 2017 рік. Нью-Йорк, Нью-Йорк: Організація Об'єднаних Націй, Департамент з економічних і соціальних питань, Відділ народонаселення.

40. Пайл, Р. М. (1978). Згасання досвіду. *Садівництво*, 56 (1), 64–67.

41. Пенсіні П., Хори Е., Кальтабіано Н. Дж. (2016). Дослідження зв'язків між дитинством дорослих і сучасним впливом природи та їхнім психічним благополуччям. *Children, Youth and Environments*, 26, 125–147. <https://doi.org/10.7721/chilyoutenvi.26.1.0125>

42. Райс К., Торкваті Дж. К. (2013). Оцінка зв'язків між прихильністю дітей до природи та їхнім досвідом у природних умовах у дошкільному віці. *Діти, молодь та довкілля*, 23(2), 78–102.

43. Раух, Ф., Штайнер, Р. (2013). Компетентності для освіти для сталого розвитку в педагогічній освіті. *Журнал Центру досліджень освітньої політики*, 3(1), 9-24.

44. Рестал Б., Конрад Е. (2015). Огляд літератури про зв'язок із природою та її потенціал для управління навколишнім середовищем. *Journal of Environmental Management*, 159, 264–278. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2015.05.022>
45. Рікман, М. (2012). Вища освіта, орієнтована на майбутнє: які ключові компетентності слід розвивати під час викладання та навчання в університеті? *Ф'ючерси*, 44 (2), 127-135. Roczen, N., Kaiser, F. G., Bogner, F. X., Wilson, M. (2014). A competence model for environmental education. *Environment and Behavior*, 46(8), 972– 992. <https://doi.org/10.1177/0013916513492416>
46. Річардсон, М., Хант, А., Хайндс, Дж., Брегг, Р., Фідо, Д., Петронзі, Д., Вайт, М. (2019). Вимірювання зв'язку з природою для дітей і дорослих: перевірка, ефективність і розуміння. *Sustainability*, 11, 3250. <https://doi.org/10.3390/su11123250>
47. Річардсон, М., Шеффілд, Д., Харві, К., Петронзі, Д. (2015). Вплив зв'язку дітей із природою: звіт для Королівського товариства захисту птахів. Дербі, Великобританія: Коледж життя та природничих наук Університету Дербі.
48. Собко, Т., Цзя, З., Браун, Г. (2018). Вимірювання зв'язку з природою у дітей дошкільного віку в міському середовищі та його зв'язку з психологічним функціонуванням. *PLoS ONE*, 13(11), e0207057. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0207057>
49. Стерн, М. Дж., Пауелл, Р. Б., Арлойн, Н. М. (2008). Яка різниця? Оцінка результатів участі в програмі екологічної освіти в інтернаті. *Journal of Environmental Education*, 39(4), 31–43. <https://doi.org/10.3200/JOEE.39.4.31-43>
50. Стівенсон К., Петерсон Н. (2016). Мотивація до дій шляхом виховання надії та занепокоєння щодо зміни клімату та уникнення відчаю

серед підлітків. Наука сталого розвитку, 8(6).

<https://doi.org/10.3390/su8010006>

51. Стівенсон, К. Т., Петерсон, М. Н., Бонделл, Х. Д. (2019). Вплив особистих переконань, друзів і родини на формування занепокоєння підлітків щодо зміни клімату. Дослідження екологічної освіти, 25(6), 832–845.

<https://doi.org/10.1080/13504622.2016.1177712>

52. Тілман С., Тобін Д., Ейвісон В., Гілліленд Дж. (2018). Переваги для психічного здоров'я від взаємодії з природою у дітей та підлітків: систематичний огляд. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 72, 958–966. <https://doi.org/10.1136/jech-2018-210436>

53. Уорд Томпсон К., Травлу П., Роу Дж. (2006). Підлітки на вільному вигулі: роль дикого простору пригод у житті молоді. Единбург, Великобританія: OPENSspace.

54. Федонюк Л. Я., Скиба О. І., Білик Я. О., Гливка Н. Б. Формування екологічної свідомості шляхом багатоступеневої екологічної освіти // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Біологія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021. Вип. 4 (81). С. 37-42. DOI : <https://doi.org/10.25128/2078-2357.21.4.6>

55. Фолкман С. (2008). Справа в позитивних емоціях у процесі стресу. *Тривога, стрес і подолання*, 21(1), 3–14. <https://doi.org/10.1080/10615800701740457>

56. Френкель С., Зельманн-Ріссе Д., Бастен М. (2019). Зв'язок четвертокласників із природою – Чи має значення культурне походження? *Journal of Environmental Psychology*, 66. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2019.101347>

57. Харод, Д., Аррегуїн-Андерсон, М. Г. (2018). Від відрази до спорідненості у взаєминах дошкільника з природою. *Екопсихологія*, 10(4), 317–327. <https://doi.org/10.1089/eco.2018.0044>

58. Хатала, А. Р., Ньезе, Ч., Мортон, Д., Перл, Т., Берд-Найтоу, К. (2020). Земля та природа як джерела здоров'я та стійкості серед корінної молоді в канадському міському контексті: фотоголосове дослідження. *ВМС Public Health*, 20(1). <https://doi.org/10.1186/s12889-020-08647-z>
59. Хатчинсон Ф. (1997). Майбутнє наших дітей: чи є уроки для екологів? *Дослідження екологічної освіти*, 3(2), 189–201. <https://doi.org/10.1080/1350462970030207>
60. Хікс, Д. (2014). Виховання надії у важкі часи. Лондон, Великобританія: Institute of Education Press. <https://doi.org/10.1080/135046207015811596>
61. ЮНЕСКО (2021). Перетворення нашого світу: Порядок денний сталого розвитку до 2030 року. Отримано 12 травня 2021 року з https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1Lang=E.
62. Allport G.W. The trend in motivation theory/ *Amer. J. Orthopsychiat.* 1953. -Vol. 23.- P. 38-51.
63. Ames C. The enhancement of student motivation/ In D.A. Klieber and M. Maehr (Eds.), *Advances in motivation and achievement*. Greenwich, CT: JAI Press, 1987. - P. 123-148.
64. Atkinson J.W. A theory of achievement motivation/ New-York, 1966. - 231 p. 237. Atkinson J.W. An introduction to motivation/ Princeton etc.: Van Nostrand, 1978. - 405 p.
65. Bandura A. Self-regulation of motivation and action through internal standarts and goal systems/ In L.A. Pervin (Ed.) *Goal concepts in personality and social psychology*, Hillsdale, NJ, Lawrence Erlbaum, 1989. - P. 19-85.
66. Bartl J., Walter H. Die erfassung von Motivation sportlicher Betätigung/ *Ernst-Moritz-Arndt-UNI, Diplomarbeit*, 1977. - 150 s.
67. Baum L. *Körperkultur and Sport im Freizeitverhalten der DDR/ Bevölkerung. Teily*. Berlin, 1967. - S. 29-48.

68. Biddle S. Motivation and participation in exercise and sport/ In S. Serpa, J.Alva, V. Pataco (Eds.) International perspectives on sport and exercise psychology. Morgantown: Fitness information technology, 1993. - P. 103-126.
69. Brehm J.W. A theory of psychological reactance/ Academic Press, 1966.- 320 s.
70. Doil W. Psychologische Aspekte der Entstehung und Entwicklung psychischer Eigenschaften des Sportlers/ Beitrage zur Sportpsychologie. Berlin, 1974. - S. 153-190.
71. Doil W. Probleme und Untersuchungsergebnisse zur Prüfung und Entwicklung psychischer Belastbarkeit bei jungen Schwimmern/In "Beitrage zur Sportpsychologie I". Berlin, 1972.- S. 44-57.
72. Duda J.L., Fox K.R. Biddle S., Armstrong N. Children's achievement goals and beliefs about success in sport/ British Journal Educational Psychology. - 1992. - N3. - P. 313-323.
73. Eichler R. Untersuchung motivationaler Komponenten von Einstellungen zur sportlichen Tätigkeit/ Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-UNI, Diplomarbeit, 1980. - 128 s.
74. Erpenbeck J. Motivation/ Inre Psychologie und Philosophie. Berlin, 1984.- 345 s.
75. Ford M.T. Motivating humans: goals, emotions and personal agency beliefs/ New-York: SAGE Publications, 1992. - 302 p.
76. Freund S. Instincts and their vicissitudes/ In The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (vol.14, pp. 117-140). London: Hogarth, 1957.- 320 s.
77. Friedrich W., Henning W. Der sozial wissenschaftliche Forschungsprozess/ Berlin: DWB, 1975.- 325 s.

78. Gill D.L. Competitive orientations among inter-collegiate athletes: Is winning the only thing? / *The Sport Psychologist*. 1986, -№ 2.- P. 212 – 221.
79. Gretskey Oleg, Mytskan Bogdan. Influence of motivation training on level of young swimmers physical fitness and intrinsic motivation for attending swimming lessons/ *Scientific Review of Physical Culture*. 2013. -Vol. -3N, Issue 4.- S. 286-289.
80. Heinicke W. Motive sportlicher Betätigung bei Jugendlichen sowie einige Bezüge zu ihrem Reaverhalten. / In: *Körpererziehung*, 10/1979. 190
81. Sicora W. Verfahren zur Ermittlung von Motiven der Sporttätigkeit. In "Untersuchungsmethoden in der Sportpsychologie". Berlin: Sportverlag, 1983.
82. Kahl E. Analyse sportlicher Interessen in 4-10 Klassen und Möglichkeiten der Beeinflussung. Greifswald, Ernst-Moritz-Arndt-UNI. Dissertation, 1972.
83. Lewin K. A dynamic theory of personality: Select, pap. – New-York, L 1985.- P. 217.
84. Lewin K. Grundzüge der topologischen Psychologie. Bern: Huber, 1969.
85. Lindner R. Zur motivationalen Regulation leistungsorientierter Tätigkeit und zu ihrer Analyse/ In *Wissenschaftliche Zeitschrift der PH Potsdam*. 1984, Heft 4. -S. 645-652.
86. Lohse H. Ludwig R., Rohr M. Statistische Verfahren für Psychologen, Pädagogen und Soziologen. Berlin, VWV, 1982.
87. Maslow A.N. Motivation and personality. New-York: Harper and Row, 1984.- P. 411.
88. Mathesius R., Müller S., Schellenberger B. Leistungserwartung und Leistungserleben. *Beiträge zur Sportpsychologie 2*. Berlin, 1984. - S. 66-152.

89. Mc Auley E. The effects of subjective and objective competitive outcomes on intrinsic motivation/ *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 1989, - № 11. -P. 89-93.
90. Mc Clelland D.S., Atkinson J.W. The achievement motive/ *Appleton – Century - Crofts*. New-York, 1953. - P. 72-86.
91. Me Dougall W. The Energies of Men/ *New-York: Seribner*, 1983. - P. 305.
92. Mischel W. Toward a cognitive social Learning reconceptualization of personality/ *Psychological Review*.1973. - N5. - P. 252-283.
93. Mowrer O.H. The crisis in Psychiatry and Religion./ *Princeton, N.S.: Van Nostrand*. 1961. - P. 209 - 191
94. Roberts G. Motivation in sport: Understanding and enhancing the motivation and achievement of children/ *Handbook of research on sport psychology*. – *New-York* 1993. - P. 405-420.
95. Rohberg K. Die Entwicklung sportbezogener Normen, Verhaltensweisen und Motive bei Schülern der 6 bis 10 Klasse/ *In Theorie and Praxis der Körperkultur*. Berlin, 1978/8.
96. Roknsfalvy P. *Sportpsychologie* Berlin: Sportverlag, 1980.- 285 p.
97. Seligman M.E. *Learned optimism* New-York: Knopf, 1991.- 297 p.
98. Sicora W. Untersuchung zum Erfassen motivationaler Komponenten von Einstellungn und des Verhaltens zur sportlichen Betätigung Studierender Grefswald, Ernst-Moritz-Arndt-UNI, Dissertation, 1976.
99. Spense J., Helmreich R. *Masculinity and feminity: Jheir psychological dimensions, correlates and antecedents/* *Austin, Universiti of Texas Press*, 1978.- 255 p.

100. Veroff. J. Social comparison and the development of achievement motivation / In C.P. Smith (EA), Achievement-related motives in children New-York: Russel Sage Foundation, 1969. - P. 46-101.

101. Weiner B. An attribution theory of achievement motivation and emotion/ Psychological Review. New-York, 1985. - P. 548-573.